

Foregående Tønder amt.

IV. Om den Stad og det Amt Flensborg; om Landskabet Bredstedt og det Stiftsfogderie Borlum.

I. Om Staden Flensborg.

Flensborg er en stor, meget anseelig og skøn Handelsstad, beliggende paa et nedrigt Sted, omtrent fire Mile nordlig fra Slesvig. Paa de tre Sider er Staden omgivet med Høye; men paa den fjerde Side rører den ved Havfiorden, Flensborgerviig kaldet, hvilken gaaer fra Østersøen ind imellem Sundewitt og Angeln, bøier sig ved Holdenæs, og derefter strækker sig paa fire Mile ind i Landet. Ved dens Ende gjøre de omliggende Høye en sikker og sluttet Havn, som er dyb nok for de største Skibe, saa at de kan beqvemt

ligge til Skibsbroen at losse og lade. Havnen har i ældre Tider strakt sig lige op til Johanniskirke, der ligger noget høit, og altsaa et anseeligere Stykke længere mod Sønden end nu omstunder. Skibene kunde da med stor Beqvemmelighed baade losse og tage nye Ladning ind igien ved Kiøbmændenes Pakhuse.

Men den Magelighed har allerede før Aar 1690 ganske ophørt, da denne Egn af Mudder var tilstoppet. Endog siden Aar 1726 er et stort Stykke deraf ganske opfyldt; af samme er en Deel indrettet til Haugepladser, og en anden Deel bestemt til Græsning. Desuagtet har Indvaanerne paa nogle hundrede Aar anvendt mange Penge paa Havnens Renselse, for at Skibe kunde beqvemt og mageligt ligge der at losse og lade: og fortsætte de endnu aarlig disse Bekostninger, paa det deres Handling og Skibsfart kunde vedligeholdes og befordres. Staden har i Flensborgerfiord Hav- og Havnerettighed.

Den er mestendeels i Længden bygget nær ved Søen, ja ogsaa bebygget med store og stærke Huse. Foruden Hovedgaden har Staden tolv smalle Gader eller Stræder; to Torvepladser, nemlig Søndertorv og Nørretorv; saa og fem Porte, hvorunder ikke regnes den aabne Mølleport imellem Niklas- og Johanniskirkesogne. Blandt de omkring Staden værende Høye udspringe mangfoldige Kilder, som have klart, got og for Staden overflødigt Vand, hvilket til alle Aarets Tider Dag og Nat løber bestandig, og ledes saaledes igiennem Staden, at det ikke allene foraarsager 28 høie Fontainer paa Gaderne, men de fleste af Indvaanernes Huse blive endog forsynede med dette deilige Vand. Hovedgaden i Staden, fra Nørre- til Johannisport, er en Fierdingvei lang. Gaderne blive om Vinteraftener fra Mikelsdag til Paaske oplyste ved Gadeløgters Antændelse.

Man veed ikke, naar Staden allerførst er anlagt; men længe før Aar 1200 har den været bekiendt og merkværdig. Aar 1248 blev, den af Kong Ærik Plogpenning erobret, udplyndret og stukket i Brand. Aar 1280 er den nu værende Mariækirke opbyggt; og Aar 1284, fem Dage efter Juul, har Staden faaet sin besynderlige Stadsret. Af Kong Kristian den Fierde fik den Aar 1600 sin Politieordning. Aar 1412 døde Dronning Margrethe her paa et Skib i Havnen, da hun vilde seile til Siælland. Aar 1427 blev Staden forgiæves beleiret af de Holstener, Friser, Lybekker og Hamborger; derimod blev den Aar 1431 erobret af dem.

Nu omstunder seer Staden ud som en Fæstning. Aar 1564 døde her af Pest meer end 1800 Mennesker. Aar 1582 blev St. Jørgenskapel, som laae oppe paa Høyen for St. Jørgensbye, nedbrudt. I Krigten, som Aar 1627, 1628 og 1629 blev

ført i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen, saa og i Jylland og andre Stæder, imellem Kong Kristian den Fierde og den romerske Keiser Ferdinand den Anden, leed Staden af de Keiserlige, saavel som af Pest, meget. Atter 1643, 1644 og 1645; leed den af de Svenske; siden i de Aar 1657 til 1660, baade af de Svenske som Fiender, saa og af de Keiserlige, Polakker og Brandenborger, blev den ilde medhandlet. Aar 1713 i Januarii udpressede den svenske General, Grev Steenbock, af Staden 64000 Rdlr. Brandskat kort før han kom i Knibe og blev indsluttet i Tønningen, hvor han med sine Tropper maatte give sig til Krigsfanger.

I denne Stad er i forrige Tider holdne mange Landdage. Især er at merke, at Kong Friderik den Tredie blev Aar 1648 paa det her værende Raadhuus med stor Høitidelighed hyldet af alle Stænder i begge Fyrstendømmerne Slesvig og Holsteen. Han anordnede her i bemeldte Aar den 17. April et slesvigholsteensk Regieringskancellie; men samme blev Aar 1649 i Foraaret forflyttet til Glückstadt. Da Pesten grasserede i Kiøbenhavn Aar 1655, opholdt det kongelige Hof og den ganske Regjering sig her imidlertid. Paa de fordem værende slesvigholsteenske Landdage var Flensborg efter Orden den anden blant Stæderne.

Staden bliver efter dens borgerlige Forfatning inddeelt i to Hoveddele, nemlig den nordlige og den sydlige Deel. Raadhuset ligger midt i Staden, og er det sidste Huus paa den vestlige Side i den sydlige Deel. Magistraten bestaaer af to Borgemestere, sex Raadsforvandre og een Stadssekretair. Af disse Raadslemmer maae een Borgemester og tre Raadsforvandre boe i den nordlige Deel; og den anden Borgemester, tilligemed de tre øvrige Raadsforvandre, boe i den sydlige Deel. Magistraten har Patronatret over de fire Stadskirker; og den Deel af Magistraten, som boer i Stadens nordlige Deel, øver Jurisdiktion over Mariækirkes Lanster og Kåthner: men den Deel af Magistraten, som boer i Stadens sydlige Deel, udøver Jurisdiktion over Niklaskirkes Lanster og Kåthner. Magistraten har ligeledes den borgerlige og piinlige Jurisdiktion.

Under det flensborgske Konsistorium eller Konsistorialret staaer Staden og Amtet Flensborg, tilligemed det Landskab Bredstedt og Stiftsfogderiet Borlum, tilsammen 34 Kirkesogne, som have 46 Præster, blandt hvilke Provsten er indberegnet. I samme Konsistorium sidder Amtmanden som Præsident, tilligemed Provsten og de øvrige sex Stadens Præster; og Amtsforvalteren er Sekretair. Staden bliver efter dens Kirkesogne og deres Forfatning inddeelt i tre Dele, og har tre tydske Sognekirker, nemlig: 1) Mariækirke, eller den nordre

Kirke, som er den fornemste af Stadens Kirker; 2) Niklaskirke, eller den søndre Kirke; og 3) Johanniskirke, som er den ældste af dem alle.

Enhver af disse Kirker har to Præster, nemlig en Sognepræst og en Froprædikenspræst eller Diakonus; og en af de tre Sognepræster er tillige Provst. Den nordlige Deel af Staden bestaaer af Mariækirkesogn; men den sydlige Deel indbefatter Niklaskirkesogn og den største Deel af Johanniskirkesogn. Mariæ- og Niklaskirke have deres Lanster og Kåthner boende adspredte i Landsbyerne paa Landet; de ere ansatte til visse Plouge, og maae derfor betale den maanedlige Kontribution til den Rendsborgiske Land- og Krigskasse. Staden har desuden endnu en Aar 1386 opbygt dansk Kirke, kaldet Helliggeisteskirke; samme har kun een Præst, og er den første danske Kirke, som man forefinder paa Reisen fra Tydskland til Danmark. Der er ingen besynderlig Deel af Staden henlagt til samme Kirke; og her bliver ikkun eengang om Ugen, nemlig om Søndagen i Middagslauget Klokken 12, holdet Gudstieneste i den. Denne danske Præst maae ogsaa forrette Aftensangsprædiken om Søndagen vechselviis i Mariæ- og Niklaskirke. I fordum Tid har der i den nordlige Deel af Staden været endnu en Kirke, kaldet Gertrudskirke, hvilken, tilligemed dens Kirkegaard og det derved staaende gamle Huus, Kong Friderik den Anden skienkede Staden den 29. September Aar 1566. Denne Gertrudskirke blev siden nedrevet Aar 1571; og der er endnu en Kirkegaard, hvor Fattige blive begravne, og et Taarn deraf tilovers.

Det her værende Hospital, hvori omtrent 40 Fattige nyde Værelse og Underholdning, har et Kapel eller en Kirke, hvori hver Mandagsmorgen holdes en tydsk Prædiken. Hospitalets Foresatte kaldes Provisores og Forstandere; disse udvælges blandt den flensborgiske Kiøbmandsklasse; de ere sex i Tallet, have en Sekretair, og udgiøre et Kollegium. Dette Hospital har i fordum Tid været et Minoriterkloster, og blev af Minoritermunkene Aar 1232 opbygt. Samme, Kloster blev ved Reformationen af Kong Friderik den Første, tilligemed Kirken, Kirkegaarden og al dets Tilhørende, skienket Staden Flensborg Aar 1530 til de Fattiges Beste; men Munkene bleve først Aar 1530 uddrevne deraf ved en besynderlig Leilighed.

Kong Kristian den Tredie gav Aar 1551 en Anordning, at et Hospital eller Fattighuus skulde bygges i Helliggeisteskirke; og han skienkede til samme de Lanster, Indkomster, Godser, Lehn, Komminder, saa og Helliggeistes og St. Jørgens Altere, tilligemed ovenmeldte af Kong Friderik den Første skienkte Graakloster, Kalande og dets Godser, saavelsom og Marianer-Indkomster.

Denne Gave blev konfirmeret af Kong Friderik den Anden Aar 1564; og blev tillige befalet, at Hospitalet eller Fattighuset skulde forflyttes fra Helliggeisteskirke til Graakloster, og i Helliggeisteskirke skulde bygges en latinsk Skole.

Hospitalets Forflyttelse i Graakloster blev ogsaa bekræftet af Kong Kristian den Fierde Aar 1598. Den i begge disse Anordninger saa kaldte Helliggeisteskirke, som ogsaa er kaldet Helliggeist-Huus, var allerede Aar 1552 nedbrudt, og i dette og følgende Aar paa samme Sted, hvor den havde staaet, igien opbyggt af Købmand Ludolph Naamann den Bygning som udgjør den nu værende latinske Stadsskole og Skolelærernes Boliger.

Hospitalet besidder ingen hele Landsbyer, men dets Lanster og Kätthner ere adspredte i Amtet Flensborg, i Landskabet Bredstedt, i Amtet Tøndern, og Landet Sundewitt. Den næst ved Hospitalet beliggende latinske Stadsskole har sin første Oprindelse at tilskrive den Aar 1560 den 17. April skedte og af Kong Friderik den Anden Aar 1566 den 19. Julii konfirmerede Stiftelse, som en forudm værende Minoritmuuk og ivrig Katholik, Ludolph Naamann, født i Flensborg Aar 1497 og siden død sammesteds Aar 1575, har gjort. Siden have ogsaa andre forøget denne Skoles Indkomster. Den har en Rektor, Konrektor og tre Kolleger, nemlig en Kantor, Qvartus og Qvintus. De blive alle udvalgte af Magistraten og Stadens syv Præster, og faae deres Bestalning af Magistraten, som Skolens Patroner. Før denne Skole blev oprettet, var der en latinsk Skole i Mariæsogn, og en i Niklassogn, hver Skole besat med to Kolleger; men de ophørte, saasart den nu værende var bleven oprettet Aar 1567.

I denne Stad er ogsaa et Waysenhuus, som tillige er et Tugthuus; samme Bygning er Aar 1724 ret smukt opført af det nedbrudte Slots Stene. Deri underholdes og forsørges omtrent 50 fader- og moderløse Børn; og Aar 1760 har man, tillige saaledes indrettet det, at det tjener til et Tugthuns for ulydige og vanartige Folk.

Ved Skibsbroen er Kiøbmændenes Kompagniehuus, som er bygt Aar 1583, og gjort større Aar 1602; saavel som en Kiølbænk eller saa kaldet Kran, der tjener til Skibenes Reparation, og tilhører Weysenhuset. Ved Skibsbroen og i Jørgensbye blive ogsaa mange nye Skibe bygte paa Skibsværfterne. Staden har en af Kong Kristian den Siette konfirmeret Brandanordning siden Aar 1745. Samme Konge anlagde ogsaa her Aar 1738 et besynderligt Kommerzkollegium.

Østersøen overskyllede Aar 1694 den 10. Januarii ikke en liden Deel af denne Stad; til hvis Afmindelse man har i Kompagniets Huus ladet indmure

en Steen, over tre Alen høi, som viser denne Tildragelse og Vandets Høide.

Aar 1765 lod Kong Friderik den Femte anlægge i Staden Flensborg en ordentlig Jordemoderskole, til almindeligt Beste for Hertugdømmet Slesvig, paa det at alle Amter og Landskaber, der ere inddeelte i visse Jordemoderdistrikter, kan blive forsynede med en Jordemoder, som er underviist i, Flensborg.

Det gamle Slot, som laae ved den nordlige Deel af Staden ved den vestlige Side paa en Høy, og var meget forfaldet, lod Kong Friderik den Fierde bryde ned. Paa dette Slot var Hertug Adolph, som var Stamfader for den gottorfiske Linie, fød Aar 1526; ligeledes er Kong Kristian den Femte fød paa samme Slot Aar 1646.

Til Staden hører en temmelig stor Fælle, som mod Vesten og Norden strækker sig tre Fierdingvei, og mod Sønden en Fierdingvei. Jørgensbye eller St. Jørgen ligger i eet Sammenhæng med Staden, og især med Johanniskirkesogn. Samme Bye seer ud som en Forstad, og strækker sig fra Sønden til Norden i en temmelig Længde paa den anden Side af Vandet hen under en Høy lige til tværtover for Mariækirke. Indvaanerne sammesteds ernære sig af Fiskerie og Skibsfart, og høre størstedelen under Hospitalets Civiljurisdiktion, men de øvrige staae under Stadens Jurisdiktion. Norden for Jørgensbye ved Flensborgerhavn paa Hospitalets Grund ved Ballastbroen er en Kiølbænk eller Kran, som af Hospitalet er anlagt, til at kalfakre og reparere Skibe ved. Sønden for Staden paa Stadens Grund er en Papirsmølle.

II. Om Amtet Flensborg.

Amtet Flensborg grændser mod Norden til det adelige Kirkesogn Kliplef, det Lundtoftardiske Sogn Holebüll og Amtet Glücksborg; mod Østen til Østersøen og det adelige Sogn Gylling; mod Sønden til de Amter Gottorf og Husum; og mod Vesten til det Landskab Bredstedt og Karherred. Det strækker sig udi den største Længde fra Østen til Vesten syv Mile, derimod paa andre Steder kun to tydske Mile; og i den største Brede fra Norden til Sønden næsten fem Mile, men kun een til to Mile i nogle Egne. Jorden i dette Amt er ulige i Godhed og Frugtbarhed; thi i Wiesherred og Uggelherred falder store Heeder, sandige Egne og Moor; men i Huusbyherred og Nyehherred er Egnen desto behageligere.

De merkværdigste Floder ere Treen- og Soholmaae. Treenflod har sit Udspring en Fierdingvei i Øster af den Kirkebye Oeversee af tvende Aers, nemlig Bondenaee og Kielstaae, deres Foreening,

hvilke have deres Udspring i Sørup- og Sterupsogne. Om denne Flod er allerede forhen meldt. Soholmaae har sit Udspring en halv Miil vestlig for det adelige Gods Lindewith af nogle Bekkes Forening, hvilke udspringe i Hannewitt- og Wanderupsogne, og af dem hedder den største Wiehbek. Efterat den har faaet det Navn Soholmaae, forlader denne Flod Grændserne af Amtet Flensborg, optager Leckeraae, gaaer igiennem den i Ockholmsogn Aar 1735 nye anlagde Kanal, og falder igiennem to Sluser ud i Vestersøen. Om denne Soholmaae er ogsaa meldet forhen ved Amtets Tønderns Beskrivelse Pag. 858. De mærkværdige Søer i Amtet skal blive anførte ved det Herred, hvori de ligge. Amtet har en Amtmand, en Amtsforvalter, som tillige er Tingskriver i alle fire Herreder, en Huusfoged og fire Herredsfogeder Indvaanerne tale gemeenlig det danske Sprog, men Gudstienesten holdes overalt i det tyske Sprog.

Om det Land Angeln.

Her maae man anføre det berømte og overmaade frugtbare Land Angeln, eftersom et anseeligt Stykke af Amtet Flensborg forefindes deri.

Dette er det Land, hvoraf de i Historien navnkundige Angler, tilligemed deres Naboer de Sachser, i det femte Aarhundrede gjorde det store Udtog til Brittanien, for at forsvare de Britter imod de Pikter, men endelig gjorde sig selv Mestere over Landet, og gave det efter deres forrige land Navn af Anglia eller Engeland.

Det Land Angeln ligger imellem Staden Flensborg, Flensborgfiord, Østersøen, Schley og Staden Slesvig; er paa nogle Steder 4 til 5 Mile, men paa andre 2, 3, til 3 1/2 Miil langt og breedt, og indeholder 37 Kirkesogne. Deri ligger af Amtet Flensborg: Huusbyherred og Nieherred med deres 10 Sogne, saavel som og to Sogne af Uggelherred, Grotzholt og Kleinsolt. Fremdeles af Amtet Gottorf: Struxdorfherred, Schlietzerherred og Fusingherred, tilligemed det kongelige Gods Satrupholm og det Gods Mohrkirchen, hvilken Deel af Amtet Gottorf udgjør 15 Sogne. Af Domkapitelets Amt de 3 Sogne Ulsniss, Rübél og Rabenkirchen; det Amt Glücksburg med 3 Sogne; de 4 adelige Sogne, Kahlbye, Boren, Kappel og Gelting, og et anseeligt Tal af adelige Godser. Dette Land har i gode Aaringer en velsignet Forraad af Byg, Rug, Havre, Boghvede og Haugefrugter, ligeledes ingen Mangel paa Erter, Vikker, Hør og Høe.

Paa mange adelige Godser, fornemmelig paa dem, som ligge ved Østersøen, saaes og høstes Hvede. Hestes og Qvægs Tillæg er anseelig, især paa de adelige Godser. Næsten overalt finder man de frugtbareste Marker, Enge og Græsgange, saa og de deiligste Egne, som ved de deri værende mangfoldige Bekke, Søer og Skove, ere baade behagelige og nyttige. Amtet har et Oekonomiekollegium og en Brandforordning siden Aar 1741. De kongelige Domainer i Amtet ere følgende: Vand-og Veirmøllen ved Staden, Kroeholderier og de fire staaende Søer med de øvrige Fiskerier.

Dette Amt bestaaer af 4 Herreder, som ere: 1) Huusbyherred; 2) Nieherred; 3) Uggelherred; og 4) Wiesherred. Det har 22 Kirker og 24 Præster, som alle af Kongen umiddelbar kaldes og beskikkes. Vi merke nu hvert Herred især.

I. Huusbyherred.

Huusbyherred, saaledes kaldet af den Landsbye Huusbye, er fra Vesten til Østen halvtredie Miil langt, og fra Sønden til Norden omtrent een Miil bredt. Det ligger i Angeln, og har en frugtbar Jordgrund og skiønne Skove. Dette Herred har fem Kirkesogne, hvilke ere følgende:

- 1) **Adelbyesogn.** I dette Sogn er en stor Deel af St. Jørgen eller Jørgensbye ved Flensborg indlemmet.
- 2) **Hurupsogn.**
- 3) **Küllschausogn.**
- 4) **Huusbyesogn.**
- 5) **Grumtoftsgn,** som har to Præster, nemlig en Sognepræst og en Diakonus. Grumtoftkirke afbrændte ved Lynild Aar 1765, men er siden af nye bleven opbyggt.

II. Nieherred eller Nyherred.

Nieherred ligger ogsaa i Angeln, og er fra Vesten til Østen to Mile langt, og fra Sønden til Norden een til halvanden Miil bredt. Dette Herred indeholder en behagelig og frugtbar Egn og gode Skove. Af Bierge maae man merke det nær ved Querumkirke, liggende Skierbjerg. Udi dette Herred ligge to store og fiskerige Søer, nemlig

Südersøe og Winderatsøe, begge i Sørupsogn, og ere en halv Miil lange hver især fra Østen til Vesten. Til dette Herred hører følgende fem Kirkesogne, nemlig:

1) **Sørupsogn**, som har to Præster, en Sognepræst og en Diakonus. Udi dette Sogn ligger den Gaard, Gammelbyegaard, hvoraf et Domkapitels Stiftsfogderie til Slesvig, som hører til sammes andet Distrikt, har Navn. De to ommeldte fiskerige Søer ligge ogsaa i dette Sogn.

2) **Sterupsogn**.

3) **Querumsogn**, hvor det Bierg Schierbiereg ligger.

4) **Steinbergsogn**.

5) **Æsgrutzsogn**.

III. Uggelherred.

Uggelherred er fra Norden til Sønden 3 Mile stort, og fra Vesten til Østen een til halvanden Miil stort. Udi fire Sogne falder her megen Heede, Moor og sandig Land; men i de øvrige tvende, Grotzsolt og Kleinsolt, som er en Deel af Angeln, er Egnen langt smukkere og frugtbare. Man forefinder i dette Herred nogle Skove; og i Oeverseesogn ligger Sanklammersøe og Tretzsøe. Dette Herred indbefatter følgende sex Kirkesogne, hvilke ere:

1) **Oeverseesogn**. I fordem Tid skal her i dette Sogn have været et Munkekloster til Monkwolstrup. Udi dette Sogn ligge de to nysommeldte ferske Søer, Sanklammersøe og Tretzsøe.

2) **Grotzsoltsogn**.

3) **Kleinsoltsogn** er Annex til Grotzsolt; de have begge tilsammen to Præster, af hvilke den ene er Pastor og den anden er Diakonus.

4) **Süverstedtsogn**. Udi dette Sogn ligger den Skov Poppolz, som har sit Navn af den til Slesvig fordem værende Biskop, Poppo, fordi han prædikede her sidst i det tiende Aarhundrede, og har døbt mange Folk i den derved flydende Bek, som derfor er kaldet Helligbek.

5) **Æggebecksogn** har to Præster, nemlig en Pastor og en Diakonus. I dette Sogn ligger den Landsbye Langstedt, hvoraf det Fogderie Langstedt, som hører til Amtet Mohrkirchen, har Navn. I dette Sogn er indlemmet den Landsbye

Bollingstedt, som har givet det Fogderie Bollingstedt, der hører til Arensherred i Amtet Gottorf, sit Navn.

6) **Jordelsogn.** Ved dette Sogn kan man merke det Stiftsfogderie Koxbüll, som har sit Navn af den her liggende Landsbye Koxbüll.

IV. Wiesherred.

Wiesherred er fra Sønden mod Norden tre Mile langt, og fra Vesten til Østen to til tre Mile bredt. Det har megen Moor, Heede og Sand; hvorudover de fleste Egne ere ei synderlig frugtbare. Dog finder man ved den flensborgiske Havfiord saa og paa andre Steder Skove. Herredet har sex Kirkesogne, hvilke ere:

1) **Bausogn,** hvori ligger Krackelund, som har været en landsherlig Meierhof, hvis Landerier Aar 1766 bleve adskilte i adskillige Stykker, og tilligemed Hofbygningen solgte. I dette Sogn anlagde Grev Niklas af Holsteen midt i det fjerde Aarhundrede et Slot til Niehuus, tre Fierdingvei fra Flensborg, hvilket skulde tiene Staden til en Formuur imod de Danske. Siden faldt Flensborg og Niehuus i Kong Æriks af Pommern hans Hænder; men da de Holstener havde indtaget Flensborg Aar 1431, saa erobrede de ogsaa i samme Aar Slottet Niehuus og ødelagde det. Man kan endnu kiende Stedet, hvor Slottet har staaet. Imellem de Landsbyer Krusan og Rollund er en Kobbermølle anlagt nær ved den flensborgiske Havfiord.

2) **Hannerupsogn.**

3) **Wanderupsogn.**

4) **Grossenwiehesogn.**

5) **Walsbüllsogn.**

6) **Nordhackstedtsogn.** Her maae man merke det Stiftsfogderie Hackstedt, som hører til Domkapitelets andet Distrikt.

I Omkredsen af dette Amt Flensborg og Landet Angeln ligge disse adelige Godser, nemlig: 1) Böhlshubye; 2) Brunsholm; 3) Ællund; 4) Flarup eller Flarupgaard; 5) Freyenwillen; 6) Grünholz; 7) Kchracker; 8) Lindewitt; 9) Lundsgaard; 10) Øhrfeld; 11) Østergaard; 12) Rundhof; 13) Schwensbye; 14) Südensee; 15) Töstrup; 16) Unewatt; 17) Wesebye. Hvilke alle forekomme siden.

III. Om det Landskab Bredstedt.

Det Landskab Bredstedt heedte forud Norgoetzherred, ligesom Amtet Husum heedte Südergoetzherred; man finder ogsaa Dokumenter, hvor dette Land kaldes Norgoetzland; men fra dette Aarhundredes Begyndelse har disse gamle Navne ganske ophørt.

Landskabet grændser mod Østen til Amtet Flensborg; mod Vesten til Vestersøen, saavelsom og til de oktroyerede Koge, til den nye Sterdebüller- og Sophienmagdalenenkog; mod Sønden skilles det fra Amtet Husum ved den Aae Arle, og mod Norden fra Amtet Tøndern ved Soholmaae. Begge disse tvende Aaer ere meget fiskerige, og her er aldeles ingen Mangel paa Fisk. Dette Landskab er to til tre Mile langt fra Vesten til Østen, og to Mile bredt fra Sønden til Norden. Vel findes her ingen Skove i dette Landskab, men paa Geesten, især i Viölsogn, har man Tørv nok til Brændsel, saavelsom og Heede og meget frugtbart Marschland, der er det vigtigste og meest importante Stykke af Landskabet.

Amtmanden til Flensborg er tillige Amtmand over dette Landskab, som ellers har sin egen Landfoged og Landskriver, og staaer i slet ingen Forbindelse med de fire Herreder i Amtet Flensborg. Landfogden er ogsaa Diiggreve, og har det første Forhør i Justitssager. Huusfogden i Amtet Flensborg er ogsaa Huusfoged i dette Landskab.

Den ordentlige Ret i dette Landskab er Bondengericht, hvori Landfogden præsiderer, og Landskriveren fører Protokollen, Landskabet indeholder følgende otte Koge, nemlig: 1) Breklummerkog, hvoraf en Deel kaldes Walsbüllerkog; 2) Bredstetterkog; 3) Borlummerkog; 4) den gamle Sterdebüllerkog; 5) Okholmerkog; 6) den gamle Langenhornerkog; 7) den nye Langenhorner- eller Størtewerkerkog; 8) Bargummerkog. Den her værende Størtewerkerkog har ingen Forbindelse med den Tønderske af samme Navn.

Kong Kristian den Fjerde forsøgte i de Aar 1619 indtil 1624 Aars Udgang, at inddigge et anseeligt Stykke Land i Vesten af Bredstedt, og var til Sinds, efter fuldførte Inddigning, at anlægge her en Skibsfart; men Havets Magt gjorde denne Inddigning fuldkommen til intet. Det er rimeligt, at Norgoetzherred har i gamle Dage Aar 1240 været et temmeligt Stykke Land større end nu omstunder, og landfast med Nordstrand ved Dæmninger; thi paa den Maade findes det aftegnet paa Meiers Landkort om Syderdelen af det gamle Nordfriesland.

Havet, naar der er Ebbe, er ved stærke Østenvinde i Egnen ved Ockholmsogn endnu saa flak og udybt, at man kan til Fods gaae derfra til de Øer Habel, Oland, Nordmarsch, Langenetz og Grøde.

Kong Kristian den Fierde har givet Landskabet Aar 1634 en egen Digeordnmg. Landskabet Bredstedt og Stiftsfogderiet Borlum have et Oekonomiekollegium, og deres egen Brandforordning siden Aar 1741. Det Landskab Bredstedt har ni Kirkesogne, til hvis Kirker ere femten Præster, som holde Gudstienesten overalt i det tydske Sprog. Siden Aar 1695 blive tre Kandidater til ledige Præstekald bragte i Forslag for Kongen af Amtmanden og Provsten til Flensborg, hvoraf Meenigheden udvælger een til Præst. De Kirkesogne, som ligge i det Landskab Bredstedt ere disse følgende:

1) **Bredstedtsogn**, hvis Kirke har to Præster, nemlig en Pastor og en Diakonus. Her ligger:

Bredstedt, en stor, velbyggt og meget folkerig Flæk eller liden Kiøbstæd; den har 300 Ildsteder eller Huse, staaer under Landfogden, og er benaadet med to aarlige Markeders Holdelse, samt har af Kong Friderik den Tredie faaet Tilladelse, at drive Handel med Kiøbmandsvahre.

Her ere to milde Stiftelser, nemlig den Grundtiske Stiftelse, som Aar 1741 er stiftet af Staatsraadinde Grundt for fire bredstedtiske Præste- og andre Enker af lige Stand. Dertil er opført en skøn Bygning af to Etager i denne Bye; saa og er en Deel Indkomster af det adelige Gods Stoltelund henlagt til denne Stiftelse. Enhver af disse Enker nyde her frie Værelser, og aarlig 50 Rdlrs. Pension; desuden bekomme ti andre Fattige tilsammen 50 Rdlr. Kirken til Bredstedt tillagde hun i denne sin Stiftelse Renten af tusinde Rigsdaler, som staae i Stoltelundgods. Denne Stiftelses Forstandere ere Landfogeden, Landskriveren, begge Præsterne i Bredstedt, hvilke aarlig faae noget Vist for deres Opsyn og Umage.

Den anden Stiftelse er ældre, og har til sin Stifter Kanzellieraad og Landfoged Anthon Klement, som har ladet bygge et Fattighuus, hvori otte fattige Enker have beqvemme Værelser, og hver nyde ugentlig til sin Underholdning een Mark lybsk.

2) **Breklumsogn**, hvis Kirke har ogsaa to Præster, en Pastor og en Diakonus. I ældgamle Tider har Bredstedtkirke været Annex hertil.

3) **Borlumsogn**, til hvis Kirke ligeledes er to Præster, nemlig en Pastor og en Diakonus.

4) **Langenhornsogn** er det folkerigeste Sogn i dette Landskab, og har to Præster en Pastor og en Diakonus. Her ligger en stor Deel af det Stiftsfogderie Langenhorn, som hører til Domkapitelets andet Distrikt. Den regierende Hertug til Gottorf havde fordum, som medregierende Herre i Hertugdømmet Slesvig, Patronatret til Langenhornkirke; men han overlod samme til Kongen af Danmark ved det Aar 1711 den 5. Januarii oprettede hamborgiske Forliig, imod Patronatsrets Afstaaelse til Nübelkirke, beliggende en lille Miil fra Slesvig.

5) **Ockholmsogn** indeholder lutter Marskland. Naar der er Flod, er Vandet ved dette Sogns Digebaand saa høit, at Skipperne med smaa Fartøier kan legge til Bolværket ved Diget; og, naar det er Ebbe, kan de udlosse samme. Her er et Toldsted, hvorved den bredstedtske Landskriver er beskikket til Toldforvalter. I dette Sogn er et anseeligt Stykke nedrigt liggende Land, hvor der voxer lutter Rør. Midt igiennem dette Sogn gaaer en Kanal, hvoraf Vandet har sit Afløb fra den gamle Langenhornerkog, og gaaer videre igiennem ud i Vesterhavet. Ligeledes er ogsaa vestlig i dette Sogn nær ved Ockholmerdige anlagt Aar 1735 en nye Kanal eller Vandledning, som affører Vandet fra Kleyseer-, Herrenkohlendammer-, Størtewerker-, Waygaarder- og, Blumenkoge, saavelsom og fra Bottschlotersøe, igiennem to kostbare Sluser ud i Vesterhavet. Aar 1634 tog den store Vandflod Ockholmskirke ganske bort. Derimod blev den Prædikestol, som var opsat i den Aar 1647 nye opbygte Kirke, i selvsamme Vandflod drevet op til den her værende Strandkant, og, tilligemed en fra Nordstrand købt Døbesteen brugt til Gudstjenestens Brug. Dette Sogns Huse tilligemed Kirken ere bygte paa 15 Warser.

6) **Bargumsogn.**

7) **Joldelundsogn.**

8) **Dreldorssogn**, hvis Kirke har to Præster, en Pastor og en Diakonus. Denne Kirke er den rigeste i Landskabet.

9) **Viölsogn**, er det største Sogn i Omkreds i dette Landskab. Dets Kirke har to Præster, en Pastor og en Diakonus.

IV. Om Stiftsfogderiet Borlum.

Stiftsfogderiet Borlum eller Bordelum har sit Navn af den Landsbye Borlum i Landskabet Bredstedt. Det ligger for største Delen adspredt i dette Landskab, nemlig i Borlumsogn, Langenhornsogn,

Borgunsogn, Breklumsogn og Dreisdorfsogn, og hørte i fordum Tid til Bispedømmet Slesvig, og siden til Amtet Schwabstedt, Men da den gottorfiske Formynderskabsregjering Aar 1702 adskilte Amtet Schwabstedt, saa blev dette Fogderie lagt under Amtmanden til Tøndern. Dette varede indtil Kong Friderik den Fierde Aar 1713 indtog den gottorfiske Andeel af Hertugdømmet, og gjorde Amtmanden til Flensborg igien til Amtmand over dette Fogderie. Siden den Tid staaer det under den flensborgske Amtmand; og Landskriveren til Bredstedt beklæder en Stiftsfogeds Embede. Stiftsfogderiet har sin egen Bondengericht, og er ikke foreenet med Landskabet. Til Stiftsfogderiet hører ingen Kirker.

Efterfølgende. Om de Amter Husum og Schwabstedt; tilligemed de derved liggende og under Amtmanden til Husum staaende nordstrandiske Øer, og Helgoland; saavel som det Landstab Eyderstedt.

Kilde: Nicolay Jonge,
Kongeriget Danmarks chorografiske Beskrivelse.
Kiøbenhavn 1777
Johan Rudolph Thieles Bogtrykkerie og paa hans Forlag, boende i store
Helliggieststrædet No. 150

Side 875 – 888.